

BABUS ANTAL

Fülep Lajos az 1918-1919-es forradalmakban

IV. rész

1919 ellenforradalmi őszén

A Tanácsköztársaság augusztus 1-én megbukott, s pár napra rá, augusztus 6-án, Fülep visszatért a fővárosba. Bár barátai, ismerősei közül azok is vándorbotot vettek a kezükbe, akiknek nem volt mitől félniük "forradalmi" múltjuk miatt (például Mannheim Károly), az ő fejében meg sem fordult, hogy kivándoroljon. Magától értetődő volt neki, hogy itthon kell maradnia. Az 1921 végén hazájából baloldalisága miatt távozni kényszerülő Illyés Gyula egyszer megkérdezte tőle, hogy miért nem hagyta el az országot 1919 őszén. Szemérmes ember lévén, Fülep egy hiányos kérdéssel ütötte el a választ: "- Süllyedő hajóról?"¹

Azonnal munkába állt a jobboldali, "fehér" külügyminisztériumban, de 1945-ben Balázs Bélának írt leveléből tudjuk, hogy a kommunistákkal sem szakította meg a kapcsolatát: "És 19-ben a fehér tiszték (csaknem naponta) a lakásomon. A kommün bukása után hetekig rejtőztek nálam kommunisták (Szamuely László, Bettelheim stb.), a balkonról figyeltük, hogy ott áll átellenben a detektív, - és nem jött föl és nem lett baj."² Dienes Pál kérésére, nem sokkal az után, hogy a szeptember elejéig ott rejtőző Lukács György Bécsbe szökött, Fülep járt Máté Olgának, Zalai Béla özvegyének a lakásán is.³ Dienes - 1919-ben a Magyar Kommunista Párt politikai megbízottja az egyetemen - a segítségét vagy legalább a tanácsát akarta kérni a külföldre meneküléséhez. Mi lehetett az oka, hogy a kommün alatt elkövetett gyilkosságok, vérontás, jogtiprás ellenére Fülep közösséget vállalt a bukott kommunistákkal, sőt, segítette is őket? Miért bújtatta Szamuelyt és Bettelheimet - hiszen nem voltak személyes ismerősei -, s kiket rejthet a "stb."? Közvetve talán az illegális munkára Pesten maradt Lukács György kérte tőle ezt a szívességet? Lukács a Szamuely Tibor névvel fémjelzett szélsőbalosokhoz tartozott a kommün alatt,⁴ tehát Szamuely Tibor legidősebb öccsét, Lászlót is ismerhette. Nem tudjuk, de mindenesetre Fülep nagy kockázatot vállalt, mert a kommunistákat segítő, bújtató polgárok közül sokat előállítottak és bebörtönöztek: például Pátzay Pált, Ferenczy Bénit, Dienes Lászlónét, Máté Olgát (ez utóbbit éppen Lukács rejtegetéséért). Ha fény derült volna rá, hogy Fülep Szamuely Tibor mindenre elszánt öccsét rejtegeti, rá is börtön, vagy legalábbis meghurcolás várt volna. Szamuely Lászlónak sok volt a rovasán. A magyarországi illegális pártépítés megszervezésére Lukács György és Korvin Ottó maradtak Pesten. Szamuely Lászlónak és társainak őket kettejüket kellett volna támogatniuk, elősegíteniük illegális kapcsolataik építését. Korvin Ottó augusztus 7-én lebukott, Lukács pedig Bécsbe menekült. Lesznai Anna Ritoók Emmát próbálta megnyerni, hogy a "keresztény szeretet" nevében vesse latba befolyását Korvin érdekében, mert "nem volt bűnös azokban a tettekben, amelyekért el akarják ítélni". Ritoók visszautasította a kérését, mondván, hogy ha "volna is olyan befolyásom, mint Máli hiszi, akkor sem tehetnék semmit. Akik azokat a borzalmas idöket ránk hozták, számolniuk is kell

róla."⁵ Az egyébként hajlíthatatlan Fülep könyörületesebb szívű volt, s talán éppen Lesznai Anna kérésére rejtegette a Korvin Ottó kiszabadításán munkálkodó csoport vezetőjét. A Tanácsköztársaság idején Szamuely László bátyja hírhedt terror vonatán szolgált, időnként önállóan is portyázgatott az országban. Számtalan településen sújtott le az "ellenforradalmárookra", végeztetett ki civileket. Magától értetődőnek tartotta a gyilkolást. Szamuely Lengyel József - itt nem részletezhető - Otthon-körbeli afférja kapcsán sem értette, hogy az író miért nem lőtt bele a polgári újságírókba.⁶ A kommün bukása után fantasztikus merényleteket próbált megszervezni, egyebek közt az Opera felrobbantását. Hamarosan lebukott, s mivel összesen 14 ember meggyilkolásában volt bűnrészes,⁷ 1920 januárjában kivégezték. Nem tudjuk, hogy Fülep értesült-e ezekről a gyilkosságokról. Bár a kommün alatt az újságok túlnyomó részét megszüntették, s a cenzúra nagyon erőteljesen működött, a szóbeszéddek legalábbis a fülébe kellett, hogy jussanak. Hiszen Kassák szerint is Szamuely Tibor neve a kiontott vér szimbóluma volt a polgárság körében.⁸ Göndör Ferenc is a nyilvánosság előtt vonta felelősségre Szamuelyt a gyilkosságokért. Azt meg nyilván Fülep is tudta, hogy Szamuely László bátyja jobbkeze volt.

Ki lehet a másik bűjtatott személy, a bizonyos Bettelheim? Biztos, hogy nem Bólyai-Bettelheim Ernő, az 1950-es évek kommunista szürke eminenciása, akit Kun Béla 1919-ben Bécsbe küldött, hogy június 15-én robbantson ki fegyveres felkelést.⁹ Az akció sikertelenül végződött, s Bettelheim nem tért vissza Magyarországra. Az osztrák rendőrség augusztus 13-án tartóztatta le, de novemberben megszüntették ellene az eljárást, s hamarosan csatlakozott a Karlstein várába internált magyar népbiztosokhoz.¹⁰ Fülep tehát egy másik Bettelheimet bűjtatott. Talán azt a gyermekorvost, akivel a diktatúra bukása után Kassák együtt volt a toloncház rabkórházában.¹¹

A kérdésre, hogy 1919-ben Fülep miért bűjtatott kommunistákat, válaszolhatnánk egy 1949-es kijelentésével: "...1919-ben azért üldöztek, mert kommunista voltam..."¹² Tehát úgymond, ne csúdjuk-csavarjuk a dolgot, ne próbáljuk "fehérre mosni" a "vörös" Fülepet, higgyünk neki magának: azért bűjtatta őket, mert közéjük tartozott. Tagadhatatlanul rokonszenvezett némely kommunista eszmével, de a mozgalomtól, a párthoz (minden párthoz!) való csatlakozástól - életének egy-egy korszakában más-más okból - ódzkodott. 1919-ben - írta 1945-ben Lukácsnak - azért nem tudott a kommunizmushoz csatlakozni, mert szinte mindenek kívül élt, sehová sem tartozott, semmilyen néppel, osztállyal, réteggel se vállalt közösséget.¹³ 1945-46-ban az tartotta vissza a kommunista pártba való belépéstől, hogy "falujában csupán az alja népség kérte fölvetelét, s lehetlenné vált volna a falu előtt."¹⁴ Igen ám, de egy másik Fülep-idézettel az ellenkezőjét is tudjuk bizonyítani! Barátjához, Ravasz Lászlóhoz írott leveléből éppen az derül ki, hogy megvolt a véleménye a bolsevizmusról.¹⁵ Nem arról van szó, hogy Fülep köpönyegforgatóként, aszerint, hogy mi vált előnyére, hol ezt, hol azt mondta. 1949-ben, semmi haszna nem származott belőle, hogy tanítványai körében kommunistának mondta 1919-es önmagát. Fülep többször ellentmondott önmagának, mert a helyzettől függően mást-mást hangsúlyozott. Nem hazudott ilyenkor, az eseményeket sem akarta más színben feltüntetni, még csak nem is érdekből beszélt. Inkább nem bíbelődött a részletekkel, s időről-időre sommásan fogalmazott. 1919-es kommunistaságával is ez a helyzet. A kiinduló kérdésre, hogy mégis miért bűjtatott Fülep egy többszörös gyilkost, a legvalószínűbb válasz az, hogy a bajba jutott ember iránti könyörületből. Ekkoriban szigorúan az evangélium parancsai szerint élt, még a Szabó Dezső elleni kérelhetetlen kritikájának is itt van a forrása. Mellesleg a református egyház is ugyanebben a szellemben lépett fel. A

Tanácsköztársaság után Baltazár Dezső, a zsinat és a konvent elnöke, méltányosságot kért az üldözöttek és családtagjaik iránt.¹⁶

Szembeszökő viszont, hogy Fülepnek a haja szála sem görbült meg 1919-es tevékenységéért, jóllehet másokat kevesebbért (Simonyi Zsigmond), vagy ugyanannyiért is meghurcoltak. Király Györgyöt III. fokú fegyelmi büntetéssel sújtották, állásából elmozdították, mert a "proletárdiktatúra alatt egyetemi tanárságot vállalt, a szellemi termékek országos tanácsának lektora volt..."¹⁷ Mindezt Fülepnek is a fejére olvashatták volna! Babitsot detektívek faggatták, egy időre rendőri felügyelet alá helyezték, Móriczsal együtt kizárták a Petőfi Társaságból. Móriczot szuronyos csendőrök kísérték be Leányfaluról kihallgatásra, s több mint egy hétig fogva tartották.¹⁸ Írásait egy ideig csak a *Nyugat* és az *Est-lapok* közölték. Gellért Oszkárt letartóztatták és egy hónapig vizsgálati fogságban tartották.¹⁹ Juhász Gyulától 1928-ig megvonták a tanári nyugdíját, mert a Szegedi Nemzeti Tanács jegyzője volt. Füst Milánt szintén nyugdíjazták. Kassákot letartóztatták. Barta Lajost félévi börtönbüntetésre ítélték.²⁰ Gábor Andor, a sajtódirektórium cenzora, két hónapig vizsgálati fogságban volt. Turóczi-Trostler Józsefet vidékre helyezték, Laczkó Gézárt eltávolították a tanári pályáról. Bartók egy, Kodály két évig nem taníthatott. A sort szinte vég nélkül folytathatnám. Fülepnek viszont nem esett bántódása! Figyelembe véve "forradalmár" múltját, s hogy a tisztviselők 1918-1919-es szerepvállalását drákói szigorral kérték számon, ez szinte példátlan esetnek mondható.²¹ Mivel magyarázható, hogy ilyen simán megúsza a másoknak oly sok kellemetlenséggel járó igazoló eljárást? Nem tudjuk. A Fülep iránt ellenséges Ritoók Emma Sztankaynéról, a "fő ellenforradalmártól" kapott választ erre kérdésre: "hiszen Filep (sic!) volt a főkéjük a kommunizmus alatt, ők feltétlenül bíztak benne."²² Ritoók ehhez rosszindulatúan még hozzá teszi, hogy hihetőleg inkább kettős ügynök volt, aki egyidejűleg dolgozott a kommunistáknak és az ellenforradalmároknak.²³ De egyáltalán ki ez a bizonyos Sztankayné, hitelt adhatunk-e a szavának? Ami keveset kitérőül sikerült kideríteni, azt főként Kozma Miklós könyvéből tudjuk: "Igen agilis és főként hírszolgálatban kitűnően működő csoport dolgozik egy bátor és elszánt asszony: Sztankayné-Iványi Antónia vezetésével. Békássy korvettkapitány szalonja a szervezet központja. Ők a Károlyi-kormány baloldali elemeit, a szociáldemokratákat és a kommunisták munkáját figyelik meg. Kornay István és néhány beszervezett telefonos kisasszony, valamint postás révén kitűnő hírszolgálatuk van, körülöttük csoportosul sok tartalékos kadét és hadnagy, az úgynevezett fehérvári-úti ellenforradalmi csoport..."²⁴ Tormay Cecile közli a rejtélyes hölgy teljes nevét - Sztankay Béláné Iványi Antónia -, s azt is, hogy az ellenforradalom egyik legbátrabb asszonya volt: 1919. február elején letartóztatták, de február végén kiengedték a fogházból.²⁵ Fontos szerepére mutat az is, hogy a kommunisták is le akarták tartóztatni, rajta volt a hírhedt 485-ös listán.²⁶ A Horthy-korszakban is aktívan tevékenykedett, Zdravec páter a "Gömbös-féle MOVE és egyéb női alakulatok" vezéréként említi.²⁷ Sztankayné tehát olyan pozíciókban volt, hogy tudhatta, mit beszél, de Fülepre vonatkozó állítására és Ritoók Emma vádjára semmiféle bizonyíték nincs! De gondoljuk csak végig: 1945 után a kommunisták szemet hunytak volna fölötte, hagyták volna feledésbe merülni ezt az "árulást"?

1919 után a forradalomba keveredett írók közül többen vezekeltek. Babits megírta a *Szittál-e lassú mérgeket?*, a *Magyar költő kilencszáztizenkilencbent*, Krúdy *A bolsit*, Móricz keservesen csalódott, április közepe óta lapot sem olvasott.²⁸ Kosztolányi még messzebbre ment: az ellenforradalmi *Új Nemzedék* "Pardon"-rovatát szerkesztette. Schöpflin Bajcsy-Zsilinszky

"fajvédő" *Szózatában* publikálgatott. Fülep ellenben soha, egyetlen egy bűnbánó sort le nem írt! Ennek oka egyrészt makacssága, magabiztossága, másrészt úgy gondolta, hogy senkinek sem ártott, nincs miért vezekelnie. S ebben igaza is volt! Az őszirózsás forradalom kitörésétől a kommün bukásáig mindössze öt, politikailag ártatlan cikke jelent meg: a *Tihanyi Lajos* és a *Megint plágium* a *Nyugatban*, a *Magyar könyv a keresztyénységről* a *Husadik Században*, Lesznai Anna: *Édenkert* című kritikája és *A nemzetközi Fiume* című tudósítása Hatvany Esztendőjében, illetve *Pesti Naplójában*. A kommün alatt pedig az ártatlanok között is legártatlanabb, a *Megint plágium*. 1919 őszének értékrendje szerint legföljebb azt hánytorgathatták volna fel neki, hogy ezekben a hónapokban csak "hazafiatlan" lapoknak dolgozott. És persze azt, hogy elfogadta az egyetemi katedrát és az írói szervezetekben a tisztségeket.

Babitsnak a Petőfi Társaság előtt arról is számot kellett adnia, hogy csaknem száz társával együtt aláírta az intelligenciához intézett 1918. november 3-i kiáltványt. Mert hiszen más nem lehet a "*Világ* napilapban megjelent ama felhívás, amely a nyelv- és országhatárok megszüntetéséről szólt".²⁹ Ezt Füleptől is számon kérhették volna, de úgy látszik, Fülep elnézőbb igazoló bizottságot fogott ki.

Az elsodort faluról

A kritika keletkezési és megjelenési körülményei

Szabó Dezső *Az elsodort faluja* 1919. május 23-án látott napvilágot, s Fülep nyomban jelezte Babitsnak, hogy hosszabban szeretne írni róla a *Nyugatban*.³⁰ Már pusztán ez a lépése is szokatlan volt, mert többnyire felkérésre írt. A *Nyugatnak* arról a számáról, amelybe cikkét szánta, lekéselt, a következő szám pedig Pogány József népbiztos tilalma miatt már nem jelenhetett meg.³¹ A *Nyugat* proletárdiktatúra alatti utolsó összevont számának keltezése június 16 - július 1. - ezt késte le. A következő, a július 16-i szám pedig már nem jelent meg. Fülep e két időpont között kellett, hogy pontot tegyen dolgozata végére. Ha a történelmi események nem hátráltatták volna a megjelenését, ez lett volna az első kritika *Az elsodort faluról*. Mi kelthette föl Fülep érdeklődését a regény iránt, mivel magyarázható a rá ritkán jellemző sietség, gyorsaság? Több ok is számításba jöhet - 1. Szabó Dezső közfigyelmet keltő előélete, híre, sőt, hírhedtsége 2. korábbi művei 3. kommün alatti viselkedése, aminek Fülep szem- és fültanúja volt -, de a legvalószínűbb, hogy mindez együtt.

Cikke írásakor Fülep már személyesen is ismerte Szabó Dezsőt, olvasta műveit. Több ízben találkoztak, először 1918 végén, az őszirózsás forradalom lázas napjaiban, de akkor még nem elegyedtek szóba egymással. Fülep fiumei-olaszországi diplomáciai útjával kapcsolatos ügyes-bajos dolgait intézte Jászi Oszkár hivatalában, s az "Előszobázásakor látott egy kövér, vatermörderes alakot az ajtóhoz törtetni: ez volt Szabó Dezső."³² Mivel Szabó Dezső december 24-én érkezett Pestre Lőcséről,³³ Fülep pedig 30-án indult el Fiuméba, futó találkozásukra e két időpont között kerülhetett sor. Pár hónappal később, a kommün alatt, az Írói Választmányban valószínűleg többször is egymás mellé sodorta őket a sors, de biztosan csak egy alkalomról tudunk. Fülep Kner Imre emlékére írt cikkében - Kner 1919-ben nem vállalkozott *Az elsodort falu* kiadására - idézte fel az esetet: "mellette ültem 1919-ben az írói kataszterben, amikor a mellét döngetve bömbölte - szó szerint értendő -, hogy ő már az anyja méhében kommunista volt..."³⁴ Tanítványainak szóban ehhez még azt fűzte hozzá, hogy jobbjan Szabó

Dezső, balján pedig Kassák ült, s Szabó Dezső kirohanása a "jöttment niemand" Kassák ellen irányult.³⁵ (Szabó Dezső feltehetően Kassák szlovák gyökereire célzott.) Bár forrásaink szűkszavúak és zavarosak, némileg pontosítanunk kell Fülep adatait. Szabó Dezső, Füleppel ellentétben, nem volt a kataszteri bizottság tagja, tehát az eset az Írói Választmányban kellett, hogy történjen. Halasi Andor sorai is ezt a föltevést erősítik meg: "Emlékszem az egyik legelső választmányi ülésünkre[...] Szabó Dezső mérges vitába kezdett valakivel, nem emlékszem kivel és miről. Csak arra emlékszem, hogy Szabó Dezső hallatlan göggel vágta oda: »Én jobban tudom, mit kell csinálni. Mióta kommunista maga? Tegnap óta? Én régóta kommunista vagyok!«"³⁶ Halasi azonban negyven év elteltével arra már nem emlékezett, hogy a támadás célpontja Kassák volt. Kassák és Szabó Dezső, a két egykori barát és eszmetárs között igen feszültté vált ekkor a viszony. (1915-ben Szabó Dezső írta Kassák folyóiratának, *A Tettnek*, az útra bocsátó, beköszöntő cikkét.)

Fülep és Szabó Dezső még egy találkozása nagyon valószínű. Ennek eseményei több emlékezés töredékeiből rakhatók össze. Szabó Dezső Kassák elleni kirohanása után néhány héttel Osvát Ernő beszámolt a Választmánynak a kataszteri bizottság munkájáról. Fülep, a hatfős kataszteri bizottság tagja, minden bizonnyal jelen volt az ülésen. Az írók rangsorolásáról kerekedett heves vitában szót kért Szabó Dezső: "Fütyült az egész kataszteri ügyre. Nem érdekelte. Antiszemita beszédet vágott ki, zsidó-ügynek bélyegezte és megtagadta a kommunizmust. Beszédét így végezte: »Végülis az lesz a dicsőség, ha valaki a mellére üt és büszkén jelenti ki, hogy: én nem vagyok kommunista.« Öklével mellére csapott, aztán nérói arckifejezéssel hátravetette magát a karosszékében."³⁷ Kassák is megörökítette az esetet: "Egyetlen író, aki az úgynevezett »mélymagyar« és antiszemita szempontjából szónokolt: Szabó Dezső volt. Annyira provokáló hangon beszélt, hogy amikor az egyik ülésen felszólalt, még az olyan jámbor emberek is, mint Szép Ernő és Szini Gyula, visszautasították ezt a hangot, és antiszemitának és retrográdnak nevezték Szabó Dezsőt."³⁸

A fentebbi események ellenére - júniusban írt cikke tanúsítja - Fülep még nem vetette meg Szabó Dezsőt, sőt, némileg imponált is neki. Nem vádjainak tartalma és hangneme, hanem vakmerő kiállása, bátor szókimondása. Azt ugyanis még a célba vett Kassák is elismerte, hogy csupán Szabó Dezső mert nyíltan szembeszállni a diktatúra rendeleteivel, s hajszálon múltott, hogy nem csukták le.³⁹ Sőt, nemcsak a rendeletekkel, hanem Lukács Györggyel is. 1919 júniusában a rá jellemző féktelen szenvedéllyel és hangerővel kérte számon tőle, hogy kitől kapta a direktórium a jogosítványát, s ki nevezte ki a direktóriumot.⁴⁰ Szabó Dezső majdnem megitta hetyke támadása levét. Lukács katonai behívót küldetett neki, s mivel Szabó Dezsőnek esze ágában sem volt vörös katonának állni, Sümegen rejtőzött el.⁴¹

Fülep figyelmét nem kerülhette el Szabó Dezsőnek a *Nyugat* április 1-jei számában, egy héttel a proletárdiktatúra kikiáltása után közzétett, nagy hullámokat kavaró, *Az egész emberért* című vakmerő cikke sem: "az irodalomnak és művészetnek teljes irodalmi és művészi szabadságot kell adnia már a saját érdekében is. Az nem lehet hivatalos irány, a művészetnek nem lehet főpapja vagy direktóriuma..."⁴² Summa summarum: Fülep számon tartotta a fejjel fálnak rohanó író, s amint hírt kapott új regénye megjelenéséről, habozás nélkül elolvasta.

Fülep tanulmánya készen várta a *Nyugat* újraindulását, az 1919. november közepén megjelent első összevont számból mégis kimaradt.⁴³ Földi Mihály leveléből ismerjük a halasztás okát: "Babits nagyon kéri Önt, legyen szíves *tisztán az ő személyére való tekintettel* beleegyezni abba, hogy a tanulmány a következő

számban jöjjön. Nincs erre semmi más oka, mint az ő saját személyének kímélése.⁴⁴ Babits valóban kíméletre szorult, mert a forradalmak alatti szereplése és cikkei miatt támadások keresztüzében állt. Babits két okból is kínos helyzetbe került volna. Az első számban jelent meg Babits "magamentsége", a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*, a *Figyelő* rovatban pedig, *Az egyetlen verseskönyv* című nyúlfarknyi cikkében, kitért *Az elsodort falura* is. Babits hiteltelenné vált volna, ha egyrészt önkritikusan, mondhatni büntudattal, de méltósággal néz szembe 1918-19-es múltjával, másrészt ugyanabban a számban Fülep leszedi a keresztvizet Szabó Dezsőnek, a kommün bukása utáni irodalmi élet pünkösdi királyának a regényéről. Arról a regényről, amelyik a keresztény kurzus programadó művének számított, s 1919 őszén már a második kiadást érte meg, s a leghívebben fejezte ki a szétszaggatott ország életérzését. Mind az olvasók, mind a hatalom jogosan kételkedhettek volna Babits megbánásának őszinteségében. Ráadásul Fülep cikke nem rímelt volna Babitsnak a regényről vallott nézetére sem. A költő szerint a 133 nap alatt a magyar szellem mindössze két író könyvében adott életjelt magáról: Juhász Gyula *Ez az én vérem* című versesfüzetében, és *Az elsodort faluban*. Szerinte Szabó Dezső regénye "nagyszabású regény [...] a külső siker minden szép jelével [...] hangos könyv - a szó legjobb értelmében..." Juhász Gyula és Szabó Dezső könyvének közös vonása, hogy "mindkettő hangsúlyozottan magyar könyv, s momentum arról, mennyire épen a nemzeti érzést ébresztette fel jobbainkban a »nemzetközi« frakció uralma..." Babits mindkét könyvet a "mély magyarság feltörő vallomása"-nak tekinti.⁴⁵ Az idézetekből világosan kitetszik, hogy Babits jóval elnézőbb és megértőbb volt Szabó Dezsővel, mint Fülep. Bár hangoztatta kifogásait és fenntartásait is, de nagyon visszafogottan, tapintatosan. Például Juhász Gyulát nyilván a "keresztény kurzus" harcos katonájává szegődött Szabó Dezső ellenében nevezte keresztény költőnek. Az is nyilvánvaló, hogy Juhász Gyula halk hangját tudatosan állította szembe a hóbörgő Szabó Dezsőével. Az irodalomnak az irodalmon túlmutató szerepét élete végéig tagadó Babits pályájának kivételes pillanata ez: a veszett háború és a proletárdiktatúra után, Magyarország nyilvánvaló feldarabolásának előestéjén, engedett meggyőződéséből, s nem vitatta, hogy olyan "nem-művészi" regénynek is van létjogosultsága, mint *Az elsodort falu*.⁴⁶ Az "esztéta" Babits rövid kitérője is tanúsítja, hogy milyen óriási megrázkódtatás érte 1919-ben a magyar értelmiséget. Szinte mindenki jobbra sodródott, szinte mindenkiben felébredt a szunnyadó nemzeti érzés, szinte mindenki kijózanodott világmegváltó ábrándjaiból.

Babits helyzetét még az is bonyolította, hogy Szabó Dezső bizonyos mértékben a *Nyugat* neveltje volt. Bár Babits féltette tőle a *Nyugat* komolyságát⁴⁷, mégis éppen az ő 1919-es tavaszi szerkesztői működése idején, Osvát ideiglenes kiválásakor, kapott bőséges teret a *Nyugatban*.

Fülep tanulmánya a *Nyugat* második, decemberi összevont 16-17. számában *Szabó Dezső regénye* címen jelent meg. Bár június óta száznál többet fordult a politikai helyzet, nem volt hajlandó a politikai széljáráshoz igazodni: a szövegen nem változtatott egy jótányit sem. Pontosabban, a szövegen nem változtatott, de lábjegyzetben előszót fűzött hozzá: "Változtatás nélkül teszem közzé, egyrészt azért, mert a kritikai nézetemen nincs mit változtatnom, másrészt, hogy nyilvánosan kipellengérezzem és büntessem magam, amért (sic!) magam is a mű mellett az író személyével való bíbelődésre vetemedtem. Amit a személyéről írtam, abból ma már természetesen egy szót sem tartok fenn - de becses figyelmeztetés a kritikus (mindegyik) számára a kritika határaitól."⁴⁸ Az akkori felforrósodott légkörben ez a nyilatkozat nem volt veszélytelen. Napirenden voltak a

baloldali lapok, szervezetek, személyek elleni tetteges támadások. Az egyik, ha nem is elsősorú célpont, éppen a "nemzetiellen" *Nyugat* volt. Már önmagában a *Nyugat*-ban való publikáláshoz is kurátori kellett. Ráadásul Szabó Dezsőt támadta, s ezt sokan nem az író, hanem a keresztény kurzus elleni támadásnak tekintették.

Amint cikke lábjegyzetes bevezetőjében írta is, Fülep mindig csak a művet vizsgálta, ellenben most az egész bevezető fejezetben Szabó Dezső személyiségét boncolgatta. Ez oly szokatlan, oly kivételes eset volt magának Fülepnek is, hogy a főszövegben szinte önmaga előtt is mentegetőzött: "az író személyéről beszélek, ami nem szokásom, s a megbocsáthatatlan főbűnök egyikéül dogmatizálnék". Előbb számba veszem Fülepnek Szabó Dezsőről, az emberről írt sorait, majd megkísérlem tisztázni, hogy a cikk megírása és megjelenése között eltelt fél év során miért változott ekkorát a véleménye. Mi lehetett az oka, hogy júniusban még csak a regényről, novemberben már az író személyéről is lesújtóan nyilatkozott? Ez a kérdés azért is érdekes, mert az idézettek tanúsága szerint a megfellebbezhetetlen erkölcsi és szakmai tekintélyű Babits elnézőbb volt Szabó Dezsővel. Azt ugyanis egy pillanatra sem tehetjük föl, hogy a következményektől félve, Babits nem mert őszintén írni. A történelmi körülmények őt is óvatosságra intették, mégis bátran hitet tett az 1919-ben igencsak harcos kommunista cikkeket írogató Juhász Gyula mellett.

Lássuk tehát, hogyan jellemezte Fülep Szabó Dezsőt: "a jó ember jó szándéka is nyilvánvaló", "az igazságot szereti", "mindenkor jóhiszemű meggyőződés vezérli", sőt az igazság-fanatikus embert, távolból, úgy ahogy van, kedveli. Fülep megértését, jó szándékát még ennél is fényesebben tanúsítja, hogy Szabó Dezső gyakori véleményváltoztatása mögött sem állhatatlanságot, hanem magasabb rendű következetességet sejtett. Szabó Dezső valóban kacskaringós utat járt be. Székesfehérvári tanárként antiszemita volt, azután a *Huszádik Századba* dolgozott. 1918-ban vidékről Jásziék hozták Pestre, s miközben Hatvany Lajosnál ingyen lakott és étkezett, a cselédséget kenyér- és szállásadó gazdája ellen lázította. Áprilisban hitet tett a kommunizmus mellett, júniusban antikommunista volt. Az egy tömbből faragott, kacskaringókat nem szívelő Fülep mégsem ütközött meg ezen, mert tudta, hogy Szabó Dezsőt nem a karriervágy, hanem az igazságkeresés hajtotta. Azt is tudnia kellett, amit elsőként Németh László vetett papírra, hogy *Az elsodort falu* nem konjunkturális mű, hiszen dacolva a veszéllyel, a proletárdiktatúra alatt jelent meg.⁴⁹

Az idézetekből egyértelműen kitetszik, hogy júniusban Fülep még megértéssel, szinte rokonszenvvel figyelte Szabó Dezső küzdelmét. Tehát a proletárdiktatúra alatti forradalmi működésében, kirohanásaiban nem talált kivétnevalót. Rokonszenve azonban novemberre elpárolgott, s ebben nem Szabó Dezső irodalmi-politikai cikkeinek, hanem ellenforradalmi közéleti tevékenységének volt szerepe. Ugyanis Fülep "lábjegyzetének" megszületéséig Szabó Dezső csak pár rövid, jelentéktelen írást tett közzé, ezekért aligha orrolt volna meg rá.

Szabó Dezső a kommün bukását követő napokban a fővárosban termett, s óriási energiával látott hozzá az irodalmi élet újjászervezéséhez. A két "elsikkasztott" forradalom után végre "magyar" forradalmat akart. A magyarság megszervezésére titkos szervezetet alapított, hat héten át irányította az Országos Propaganda Hivatalt, megalapította és első elnöke lett a Magyar Írók Nemzeti Szövetségének, tagja volt a Magyar Nemzeti Szövetségnek. A Magyar Írók Nemzeti Szövetségét széles keresztény-nemzeti alapon képzelte el. Az októberista-kommunista múltat sem tekintette eleve kizáró oknak, Babitsot is többször nógatta, hogy lépjen be. A zsidó származású írókkal viszont nem kívánt együttműködni, mert a zsidóságot felelősnek

tartotta az ország összeomlásáért, a kommunista terrorért. Eléggé közkeletű vélemény volt ez akkoriban. Abból a tényből, hogy a Tanácsköztársaság vezetőinek túlnyomó többsége zsidó származású volt - a Forradalmi Kormányzótanács és a Népbiztosok Tanácsa 45 tagjából 31⁵⁰, 200 egyéb vezető tisztségviselőnek pedig a háromnegyed része⁵¹ -, az ország világháborútól és forradalmaktól elgyötört, felelősöket kereső lakosságának és értelmiségének számottevő része azt a sommás következtetést vonta le, hogy a 133 nap a zsidók diktatúrája volt.⁵² Szabó Dezső is így vélekedett, s minden erejével a keresztény magyarokat igyekezett hatalomra juttatni. Nem válogatott az eszközökben. Járt az országot, számtalan előadást tartott, s ezeken rendszeresen éles antiszemita hangot ütött meg. Fülep még "vaskosabb" esetről is beszámolt: "...még élő tanú vagyok rá, s amit mondok, történeti forrásként tekinthető, hogy ő, akit zsidó barátai hoztak Pestre vidékről, a Tanácsköztársaság bukásának másnapján a saját különítményével az egyetem emeleti ablakán kidobatta, és a lépcsőn legurította a zsidó hallgatókat, zsebében vagy fiókjában a zsidó népbiztos aláírásával az összes művei kiadási jogát összegszerűen megvevő, még az utolsó pillanatban kieroszakolt szerződéssel."⁵³ Fülep szavaiban nincs okunk kételkedni, de a tényekhez való ragaszkodás megköveteli, hogy jelezzem: a ma ismert források és adatok nem erősítik meg, sőt, ellentmondanak állítása némely pontjának. A Tanácsköztársaság augusztus 1-jén bukott meg. Egymásnak ellentmondó adataink vannak róla, hogy a bukás másnapján, augusztus 2-án Szabó Dezső járhatott-e különítményével az egyetemen, illetve, hogy volt-e egyáltalán különítménye. Az eddigi kutatási adatok szerint, csak augusztus 7-én, a Csilléry-Friedrich-puccs másnapján érkezett Pestre sümegi bujdosásából.⁵⁴ A Szabó Dezső-kutatásban eddig figyelmen kívül hagyott két új adat sem cáfolja meggyőzően ezt a dátumot. A proletárdiktatúra bukása után Fehéri Armand közzétette az Írói Direktóriumtól előleget felvett írók névsorát. A lista szerint Szabó Dezső augusztus 1-én *Irodalomtörténeti tanulmány* című kötetére 10000 koronát vett fel.⁵⁵ A Pesti Életben fellelt új adat szerint pedig Szabó Dezső augusztus 2-án, a diktatúra bukásának másnapján rohant föl a Szellemi Termékek Országos Tanácsába honoráriumáért.⁵⁶ Fehéri Armand adatai megbízhatónak tűnnek. Legalábbis a honoráriumai összegére vonatkozókat magának Szabó Dezsőnek a nyilatkozata is megerősíti.⁵⁷ A *Pesti Élet* című pletykalap állítását az augusztus 2-ai időpontról viszont nemcsak azért nem vehetjük készpénznek, mert a hivatkozott cikkben bizonyítható egyéb pontatlanságok is vannak, hanem azért sem, mert Szabó Dezső határozottan azt állítja, hogy nem személyesen vette át a pénzt, hanem egy sümegi fiatalembert küldött fel érte, s két napra rá, hogy a fiatalember megérkezett, Sümegen is megbukott a diktatúra.⁵⁸ Tehát a mérleg inkább afelé billen, hogy Szabó Dezső augusztus 1-én, vagy 2-án még nem volt a fővárosban, s ezért az utolsó pillanatban szerződést sem köthetett. (Mellesleg a sorozás elől bujkáló író hogyan merészkedhetett volna Budapestre?) Fülepnek az az állítása is pontatlan, hogy az állam Szabó Dezső "összes művei kiadási jogát" vette meg. Nem: csak az *Irodalomtörténeti tanulmány* című kötetéét. Sokkal nagyobb probléma viszont, hogy augusztus 2-án még Fülep sem tartózkodott a fővárosban! Saját vallomása szerint csak augusztus 6-án érkezett vissza Nógrád megyéből.⁵⁹ Tehát Szabó Dezső "összes műveire" kötött szerződéséről és viselt dolgairól is csak szóbeszédből értesülhetett.

Nagy Péter részletesen tárgyalja Szabó Dezső és az egyetemi karhatalmisták kapcsolatát, de egyetlen egy konkrét verekedésről sem tud, amelyikben az író tettelesen részt vett volna. Úgy tudja, hogy semmiféle szervezeti kapcsolatban nem állt velük.⁶⁰ A zsidó érdekeltségű sajtó Szabó Dezső minden lépését árgus

szemekkel figyelte, minden egyes szavát számon tartotta. Például Roboz Imre *Pesti Élete* 1919. szeptember 13-án, az író Székesfehérvárott - nem a fővárosban! - elmondott beszédének antiszemita részleteit ismertette.⁶¹ Merte ezt tenni alig több mint egy hónappal a kommün bukása után, amikor pogrom-hangulat uralkodott az országban, Szabó Dezső pedig hatalma és népszerűsége csúcsán volt. A veszély elmúltával a zsidó érdekeltségű lapok felbátorodtak és ösztözet zúdítottak Szabó Dezsőre. 1921 januárjában az *Egyenlőség*, a zsidóság hetilapja, a napot és az *órát* pontosan megjelölve emlegette fel a másfél évvel korábbi székesfehérvári beszédét, és fogházbüntetést követelt Szabó Dezső fejére. A cikkíró ezen kívül még egy hasonló hangnemű balassagyarmati szónoklatát róta fel neki: mást semmit.⁶² Ha szóban, vidéken elhangzott kijelentéseit sem felejtették el és bocsátották meg neki, szinte elképzelhetetlen, hogy a fővárosban ne akadt volna egy "lépcsőn legurított zsidó egyetemista" sem, aki számon kérte volna tőle a tettlegességet.

Fülep többi állítása viszont igazolható és igaz: Szabó Dezső valóban Jászi Oszkár közbenjárására került Löcséről Pestre, a Tanácsköztársaság alatt pedig a legjobban fizetett írók közé tartozott.

Szabó Dezső személye és hangneme - mint egész életében - rendkívül heves indulatokat keltett a proletárdiktatúra bukása után, s megosztotta az írókat is.⁶³ Egy részük vezérének tekintette, az általa kibontott zászló alá állott, és megalakította a Magyar Írók Szövetségét. A díszelnökséget az induláskor elfogadta Ambrus Zoltán, Ábrányi Emil, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Prohászka Ottokár és Rákosi Jenő is⁶⁴, Kosztolányi pedig az egyik fő szervező volt. Az ellentáborban viszont az a hír járta, hogy Babitsot Szabó Dezső jelentette fel, miatta hurcolták meg. Mindezek együttléve vezettek oda, hogy Fülep Szabó Dezsőre, az emberre vonatkozó minden elismerő szavát visszavonta. Fenntartását jelzi az is, hogy nem csatlakozott a Szabó Dezső-féle Írószövetséghez.⁶⁵

A regény kritikája

Fülep három szempontból vette górcső alá a regényt: az író szándéka, amit az író szándékából megvalósított és stilisztikai vizsgálódás szempontjából.

Egymásmellettiség - folyamatosság

Fülep szerint a regény hibái Szabó Dezső intenciójából, a megváltó szándékból erednek. Ezek a hibák: leplezetlen prózaiság, didaktikusság, vezércikk-jellegű tirádák, s ami ezekből következik: általánosságok, frázisok. Fülep kiinduló tétele: "nem lehet általánosságokkal, leírásokkal, vezércikkkel regényt írni". Amit ezekben a vezércikkben Szabó Dezső elmond igaz és megszívlelendő is lehet, de idegen a regény műfajától. A jó regény végbemegy, történik, Szabó Dezsőnél viszont csak látszólagos az események közötti kapcsolat és végbemenés. A cselekmény nem szervesen fejlődik, hanem egymással szerves kapcsolatban nem lévő eseményeket rak egymás mellé: nem folyamatot ábrázol, hanem egymástól elszigetelt, vagy legalábbis egymáshoz lazán kapcsolódó epizódokat sorjáztat. Ezt az egymásmellettiséget nevezi Fülep eleai-módszernek. Fülep nem írt rendszeres esztétikát, ezért felületes olvasás után az a kép alakulhat ki róla, hogy ítéletei esetlegesek, ötletszerűek. A Szabó Dezső regénye kapcsán említett "eleai-módszer"

az ellenkezőjét bizonyítja. A mozgást újabb és újabb egymást követő részekre (egymásmellettiség) daraboló eleaták paradoxonaiban és Herakleitos pantha rei-ében (folyamat) a művészet ősi problémáját vélte megragadhatónak, és egyéb cikkeiben is használta ezeket a kategóriákat.⁶⁶ Szemere György Két leány című regénye kapcsán szinte szó szerint ugyanezt a hibát teszi szövé: "...hogya a színeknek nincs összefüggésük, az, hogy a változatok között nincs átmenet, az, hogy ami a legfontosabb, az emberek belső átalakulását nem látom magam előtt. Az két változat között megy végbe, s én már csak a kész eredményt látom. Csupa ilyen kész eredményből áll, csupa ilyen kész változatban pereg le a Szemere regény."⁶⁷ Az egymásmellettiség-folyamatosság elvét Fülep nemcsak az irodalomban, hanem a képzőművészetben is érvényesnek tartotta. A zsáner-festészetben ráismert az eleai módszerre. Példát is említett: a Feszty-körképet.

A jó epikus műben az író háttérbe húzódik, a szereplők kerülnek előtérbe, s élik regénybéli életüket. Fülep ugyanazt hiányolta *Az elsodort faluban*, ami Puskin barátjának tett, első pillantásra meghökkentő kijelentése mögött rejlik: "Képzeld, hogy kibabrált velem az én Tatjánám! Férfjhez ment! Ezt semmiképpen sem vártam tőle."⁶⁸ Azaz, Puskin, a magánember, szerette volna hősnője sorsát másként alakítani, de Tatjana sorsa nem Puskinnak, a magánembernek, hanem Puskinnak, a költőnek a kezében volt, s ő a művészet törvényeinek engedelmesskedett. Tatjana sorsát a művészet kérlelhetetlen törvényei alakították Puskinnak, a magánembernek a vágyaival, kívánságaival szemben is. Szabó Dezső viszont elnyomja regénye szereplőit, azok az ő gondolatainak szócsövei, s ő maga, az ő gondolatai a regénye főhőse. Fülep lényegében a puskini alkotó módszert kérte számon Szabó Dezsőn, csak az ő teoretikusi-filozófusi megfogalmazásában ez úgy hangzik, hogy a tiszta művészi formában az írói szándék nincs külön a formától.

Fülep abból a szempontból is szakított megszokott írásmódjával, hogy rá nem jellemzően sokat idézett: szövegének 32,4 %-a idézet. Cikkének gyengéje is ebből fakad. Ugyanis Fülepnek kevés *különös* érve van a regény ellen. Kimondja *általános* tételét, hogy így nem szabad regényt írni, majd többnyire kommentár nélküli idézetek következnek, gondolván, hogy az idézetek minden magyarázat nélkül, önmagukért beszélnek. Pedig ő maga jelenti ki, hogy az olvasók nem olyan műértők, mint Boccaccio idejében, s ezért meg kell nekik magyarázni az állításait. A körültekintő magyarázattal azonban mégis adós maradt. Fülep máskor is élt az idézés ezen "önmagáért-beszélő" módszerével. Egyik politikai cikkében ki is mondta, hogy olyan objektivitásra törekszik "melynek alapján a tények önmagukat kommentálják, s a következtetéseket csak ott vonja le, ahol úgyszólván maguk követelik, hogy szavakba foglaltassanak."⁶⁹ A Szabó Dezső-cikkben is ezzel a módszerrel élt, jóllehet, ilyen formában az idézetei nem eléggé meggyőzőek. Módszere gyengéjével ő maga is tisztában volt, írta is, hogy nagyobb hatást ért volna el, ha nem deduktíve, hanem induktíve közelített volna a regényhez. A fogalmazásán is tetten érhető elégedetlensége. Kétszer is a "kellene igazolnom", "lehetne igazolni" fordulattal él, cikke végén pedig ki is mondja hiányérzetét.

Fülep rendkívül fontosnak tartotta a konkrétságot. Azonban "konkrétumok (művészet) helyett fogalmak, élő mozgó emberek helyett portrék, illetőleg karikatúrák" vannak a regényben, s így, általánosságokkal, leírásokkal, vezércikkkel nem lehet regényt írni. Fülep arra a következtetésre jutott, hogy Szabó Dezső szándéka szerint regényt akart írni, de tolla alól nem regény, hanem krónika, leírás, erkölcsi tanítás került ki. Tömör végkövetkeztetése: "...regénye rendkívül tehetséges ember rendkívüli eltévelyedése." Fülep azonban a szöveget, a fikciót mégsem veti össze a valósággal; a művet regényként elemzi, mert Szabó

Dezső is annak szánta.

Ha Fülep a regényt nemcsak, mint epikai formát tette volna mérlegre, ha szemet hunyt volna a mű esztétikai egyenetlenségei fölött, akár még fegyverbarátságot is köthetett volna Szabó Dezsővel. Ugyanis több lényeges kérdést hasonlóan ítélték meg. Mindketten a parasztságban látták a jövő zálogát. Fülep újra-evangelizációs tervéhez tekintette őstalajnak a parasztságot, Szabó Dezső az elfáradt magyar "fajt" akarta friss paraszti vérrrel megújítani. A regény mitológiájában ezért jut fontos szerep Bőjthe Jánosnak. Ő szimbolizálja az egészséges magyar jövőt, s ő tudatosan Barabás Máriát, a szép paraszt leányt veszi feleségül, s nem a fáradt vérű Farcády Juditot. Egyformán utálták Pest építészeti arculatát. Fülepről ez közismert tény, ezért most csak Szabó Dezsőt idézem: "Rosszul sikerült német-osztrák giccs, némi ghetto architektúrával és holmi magyarkodó birizgálással nehezítve."⁷⁰ (Szabó Dezsőnek viszont, Füleppel ellentétben, lesújtó véleménye volt Lechner Ödönről.)

Fülepet közletről érintették Szabó Dezsőnek a regényben a református egyházzal kifejtett nézetei, idézi is ezeket. Nyilván nem értett, nem érthetett egyet Szabó Dezsővel, hogy akkoriban mindenkinek vagy katolikusnak, vagy szocialistának kellett volna lennie, hiszen megtérése után felnőtt fejjel, szabad akaratából maradt hű a református egyházzal, amelybe született. A református Szabó Dezső - bátyjáról, Szabó Jenő református lelkészről mintázta *Az elsodort falu* Farcády Jenőjét - tisztában volt a reformátusságnak a magyar történelemben betöltött sorsdöntő szerepével, de úgy érezte, hogy a 20. század elején a katolikus egyházra vár jelentősebb feladat a magyarság megmentésében. A református egyház évszázadokon át őrizte, táplálta a magyarság függetlenségi vágyát az udvarhű, Habsburg-hű katolikus egyházzal szemben, ma azonban a reformátusok liberalizmusa káros az országra. Hiszen - mondja Szabó Dezső (és rá egy évre Szekfü Gyula a *Három nemzedékben*) - a liberalizmus veszejtette el az országot. Ezért a reformátusoknak a magyarság megmaradása érdekében az elsőhegedős szerepét át kell engedniük a katolikusoknak. Fülep nem vitatkozott ezzel a gondolattal, mint ahogy a többi - esetleg igaz - gondolattal sem, mert a regényben kifejtett gondolatokat a regény szereplői véleményének vette, s nem Szabó Dezsőnek. Egyébként is ellenezte a református egyház politikai szerepvállalását, a spirituális egyház híve volt.

Fülep szerint a regény másik nagy hibája az extenzív totalitásra való törekvésből következik. (Bármily meglepő, nem én, hanem Fülep használta Lukács György kései esztétikájának terminus technikusát.) Mivel az író célja a teljes magyar valóság bemutatása hossz- és keresztmetszetben, a totalitás érdekében újabb és újabb társadalmi típust megtestesítő alak epizódját teszi egymás mellé. Ebből valóban totalitás keletkezik, de nem művészi totalitás, hanem a felsorolás és leírás lexikális totalitása, epizódok kronológiai totalitása. A totalitásra való törekvésben rejlt veszélyre, Balzac kapcsán, Fülep már évekkorábban figyelmeztetett: "A mindenre törekszik, az egész társadalom, az egész élet átfogására és visszatükrözésére. Szóval a legveszedelmesebb fajtája a művészi látásnak, amelyet a határtalanság és a formátlanság köde fenyeget."⁷¹ Tehát szó sincs arról, hogy Szabó Dezső elleni rosszindulat vezérelte. Nem! Kiérlelt, egységes, de ki nem fejtett, ezért csak mozaikokból összerakható esztétikai rendszerének elvárásait kérte rajta számon.

Stilisztikai kifogások

Fülep várakozással vette kézbe *Az elsodort falut*, mert írójának korábban⁷² a "kifejezőmód terén pompás trouvaille-jai voltak", de nyelvi szempontból is csalódott. Kifogásolta Szabó Dezső szó-romantikáját, művésztietlen, naturalisztikus-romantikus stílusát. A naturalista formákra rakódó romantikus és bombasztikus réteg keveredéséből szerencsétlen naturalisztikus-romantikus mis-más jött létre.

Fülep szemében a naturalista romantika a főbűnök közé tartozott. Egy kurta mondatban Krúdy *A vörös postakocsijára* is kimondta a halálos ítéletet: limonádés romantika, naturalista romantika.⁷³ Móricznak ugyanezt vetette a szemére: "émelyítő hamis naturalizmus, amely victor-hugói romantika hangján recseg és harsog."⁷⁴ Szabó Dezsőnek ellenben jó véleménye volt a naturalizmusról, a romantikát pedig a jövő monumentális irodalmának tartotta: "A naturalizmus volt az utolsó monumentális művészet az irodalomban. A Balzac-i realizmus s a Zolai naturalizmus még roppant szintézisekbe tudták összelátni az apró életeket... [...] Egészen bizonyos, hogy egy új monumentális művészet küszöbén vagyunk, mely realiztikus és romantikus lesz egy időben. [...] Romantikus lesz, az arányok nagyságában... [...] Romantikus lesz, mert romantikus most a valóság."⁷⁵ Tehát Szabó Dezső elméleti megfontolásból is pártolta a romantikus stílust, Fülep pedig ugyancsak elméleti megfontolásból csempülte a romantikus naturalizmust. A két ízlés és vélemény nem találkozhatott.

Fülep sérelmezi, hogy Szabó Dezső a "legválogatottabb szavakat" és "tengernyi jelzőt" használ. Ez utóbbi vörös posztó volt a szemében. *Két új író* című cikkében dicséri, hogy "az író nem szócsinálásra és újszerű jelzők halmozására törekszik, hanem mondanivalója pontos közlésére".⁷⁶ Nem tudjuk viszont, csak sejtethjük, hogy mit értett a "legválogatottabb szavakon", mert egyetlen példát sem idézett.⁷⁷ Ez az eset jól mutatja, hogy Fülep nyelvi, stilisztikai kifogásai, deduktív módszeréből következően, nem eléggé meggyőzőek, mert konkrét (*különös*) nyelvi-nyelvhelyességi hibák számbavétele helyett *általános* stilisztikai elveket kér számon az írón. Kijelentéseit, kifogásait példákkal nem illusztrálja. Cikke korábbi részében bőségesen idézett, itt viszont, bár nagyon elkelték volna a példák, idézetek - egyetlen egyet sem kapunk belőlük. Fülep nem eléggé meggyőző érvelése akkor ötlük igazán szembe, ha összevetjük Kosztolányi *Levél egy regényhamisítványról* című cikkével⁷⁸, amely szinte csak a regény *nyelvi cafrangjait* - a költő kifejezése - veszi sorra, s nyelvhelyességi szempontból végzi ki az *Az elsodort falut*.

Kosztolányi szemét is szúrták a jelzők, *jelzőtorlatról* beszélt, de ő meg is mondta, hogy ez miért hiba: minden szónak azért van átlag négy jelzője, mert nem tud egy jót találni. Kosztolányi megolvasta a hasonlatokat: 9517-et talált. (Egy ráérő filosz egyszer talán majd ellenőrzi, hogy Kosztolányi csak hasszámot mondott, vagy tényleg megszámlolta a valóban irdatlan mennyiségű hasonlatot.) Egy-két ízelítő Kosztolányi hasonlat-gyűjteményéből: "»Életünk, mint nagypelyhű hó csendes hullása (!) pergett (!!)- az egyféle időbe.« A hullás perreg." Példa képzavarra: "Kapálatlan, ősi lelkükből a halhatatlan virág belenyílt a *zuhanó* időbe. Az idő zuhan és a virág *belenyílik*. Hogy örülhetett ennek, amikor kisütötte." Keményen Szabó Dezső fejére olvasta germanizmusait, a sok egyet (ein), a páros testrészek helytelen többes számú használatát (szemek - die Augen). Számba vette a fölöslegesen használt idegen szavakat: egyetlen lapon kilencet talált. Ezután egy szövegszinttel feljebb lépett, s az *izzadságosan kigondolt* mondatokat vette sorra. S Kosztolányi csak ezután végzi ott, ahol Fülep kezdte, a stílus egészén: "Gyengébb magyarsággal megírt könyvet nem olvastam. Tudniillik nincsen stílusa. [...] Itt pedig

a stílus külön, sallang, idegen írókból, jórészt Victor Hugótól, francia szimbolistáktól és dekadensektől kölcsönzött ékítmény[...] Cifrázza és nyaggatja nyelvünket[...] képtelen arra, hogy eszközeit a született írók egyszerűségével használja." (Mellesleg Kosztolányi is vezércikkekről és szónoklatokról beszélt a regény kapcsán, és Szabó Dezső szerint sem alkotott hús-vér embereket.)

Ennyiből is kitetszik, hogy Fülep véleménye sok szempontból rokon Kosztolányiéval, de megtakarította az általában vett stílus alatti szövegszintek elemzését. Cikkének ereje sodró lendületéből, saját rendszerén belüli ellenállhatatlan logikájából fakad, s nem példáiból. A félreértések elkerülése végett mondjuk ki: Fülepnek teljesen igaza van *Az elsodort falu* művészi, esztétikai értékeit illetően, de nem elég meggyőző az érvelése. Fülepet érezhetően bosszantotta, ha kritikák írására kellett fecsérelnie az idejét, s ezért kritikái többségén érezni a sietséget, hogy minél előbb túl akart lenni rajtuk. Móricz *A fáklya* kapcsán is szabadkozik, hogy súlyos és kemény állításait "igazolni kellene", s Szabó Dezső regényére is sajnálta az idejét pazarolni.

Fülep kérlelhetetlen, minden udvariaskodást mellőző kritikus volt. Nemcsak Szabó Dezsővel volt ennyire szigorú, hanem mindenkivel. Az egykor a baráti körébe tartozó Szemere Györggyel is, akivel együtt dolgozott a *Magyar Szemlében*, s akinek egy korábbi művéről igen meglehetősen ismertetést írt. Fülep konokul csak a művet nézte, csak esztétikai meggyőződésére hallgatott, személyes ismeretség, barátság, nem befolyásolta ítéletét. Viszont, ha összevetjük Fülepnek ezekben az években a többi magyar prózaíróról írt cikkeit *Az elsodort faluról* írottal, azt mondhatjuk, hogy Szabó Dezső egész olcsón megúszta. Móricz ezt kapta: "De olyan legrosszabb regény, mint Móricz Zsigmondé (ti. *A fáklya* - B. A.), bizonyára nincs az utolsó tíz esztendőben...", majd megadta neki a kegyelemdőfést: unalmasnak, bombasztikusan üresnek, dilettánsnak minősíti.⁷⁹ Szabó Dezső regényét más szempontból is kitüntető figyelemben részesítette. Móricz regényére nem nagyon vesztegette az idejét és a papírt: egy A/4-es lapon kivégezte. Szabó Dezsőnek 15 lapot szentelt a *Nyugatban*.

Jegyzetek

1 Illyés Gyula: *Az eligazító*. In: *Fülep Lajos emlékkönyv*. Bp. 1985. 183.

2 *Fülep Lajos levelezése V*. Bp. 2001. 45. Ld. még: Uo. 55. Ld. még: Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 229.

3 *Fülep Lajos levelezése V*. Bp. 2001. 55. Ugyanerről ld. még: Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 589., 619. Ebből született az hamis legenda, hogy Lukácsot Fülep bújtatta. Vö. Lakatos Kálmán: *Acképvázlat Fülep Lajosról. Valóság*, 1964/10. 18.

4 Szerdahelyi István: *Lukács György*. Bp. 1988. 109.

5 *Évek és emberek*. Ritoók Emma visszaemlékezései. Második rész: 1919 március-1919 vége. 158. OSZK, Fond 473.

6 Lengyel József: *Visegrádi utca*. Bp. 1968. 194.

7 Vö.: Váry Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. Szegedi Nyomda. 1993. 16-17., 36-37., 100-101., 118-119.

8 Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Bp. 1983. II. 579.

9 *Fülep levelezése V*. kötetének jegyzete Bólyai-Bettelheim Ernővel azonosítja. Vö. i. m. 46.

10 Gecsényi Lajos: *Dr. Bólyai (Bettelheim) Ernő (1888-1959). Borsodi Szemle*, 1974/2. 80-82.

11 Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Bp. 1983. II. 654. Korabeli cím- és lakásjegyzékben két Bettelheim nevű orvost találtam: Alfrédet és Józsefet. Vö. Budapesti cím- és lakásjegyzék. 1916.

12 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. I. 30. Mellesleg az üldözést illetően Fülep

erősen túloz, hiszen nehézség nélkül visszavették a Külügyminisztériumba, s az igazoló eljárás során sem hurcolták meg.

13 Fülep Lajos levelezése V. Bp. 2001. 55. Fülep elnagyoltan fogalmaz. Számtalan forrásból bizonyítható, hogy ekkor már minden idegszálával a nép közé készült, a magyar néppel vállalt közösséget.

14 Fodor András: *A Kollégium. Napló, 1947-1950.* Bp. 1991. 453.

15 Fülep Lajos levelezése III. Bp. 1995. 37.

16 Kormos László: *A református egyház a magyar politikai életben.* In: *Studia et Acta Ecclesiastica* V. kötet. (Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867-1978.) Bp. 1983. 274.

17 Király György állásfoglalása 1919 őszén. Jegyzőkönyv. In: *Megváltó viharban.* Az 1918-1919-es magyar forradalmak irodalmából. Bp. 1979. 534-535.

18 Móricz Virág: *Apám regénye.* Bp. 1963. 225-226.

19 Gellért Oszkár: *Kortársaim.* Bp. 1954. 39-40.

20 Barta Lajos: *Írók, költők a forradalom szolgálatában.* In: *Tanúságtevők. Visszaemlékezések a magyarországi 1918-1919-es forradalmak résztvevőitől.* Bp. 1978. 445.

21 Ismereteim szerint egyedül Osvát Ernő - aki pedig a forradalmak alatt valóságos tisztséghalmozó volt - vészelte át ilyen simán az igazoltatásokat.

22 *Évek és emberek.* Ritoók Emma visszaemlékezései. Második rész: 1919 március - 1919 vége. 132. OSZK, Fond 473.

23 *Évek és emberek.* Ritoók Emma visszaemlékezései. Első rész: 1914-1919. március. 121-122. OSZK, Fond 473.

24 Kozma Miklós: *Az összeomlás. 1918-1919.* Az Athenaeum R.-T. kiadása. [1933.] 70.

25 Tormay Cecile Művei VI. *Bujdosó* könyv. I. 331., 371. Egy másik műből még azt tudhatjuk meg róla, hogy Sztankayné özvegy volt. Vö. "Martirjaink". *Az "őszirózsás" forradalom és a proletárdiktatúra áldozatainak meggyilkolása, lelki és testi megkínzása.* Szerkesztette: Olyszói Gabányi János. (Az 1922-es kiadás hasonmás kiadása) Bp. 2000. 421. Tudjuk továbbá Ivády Antóniáról, hogy "csillagkeresztes hölgy" volt, 1876-ban született, férje pedig császári és királyi kamarás volt. Vö. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok.* Bp. 1913. V. 204.

26 *Vörös Könyv 1919.* Lakitelek, 1993. 111.

27 *Páter Zadravec titkos naplója.* Bp. 1967. 263.

28 Vö. *Móricz Zsigmond nyilatkozik. Az Est,* 1919. november 20. 6. Pesti Ernő: *Móricz Zsigmond bibliográfia.* Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 1979. nem tud erről a nyilatkozatról.

29 *Babits és a Petőfi Társaság.* Tótfalusi Tannyomda. 1997. 104.

30 Fülep Lajos levelezése I. 1904-1919. Bp. 1990. 394.

31 Fülep: *Egybegyűjtött írások* III. Bp. 1998. 148.

32 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. II. 299.

33 Szöcs Zoltán: *Szabó Dezső életének áttekintő kronológiája.* Hunnia, 1991. március 25. 48.

34 Fülep Lajos: *A könyv nagy művésze.* In: *Művészet és világnézet.* Bp. 1976. 82.

35 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. I. 630.

36 Halasi Andor: *Előszó.* In: *Pirkadása a magyar égnei. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról.* Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 18-19.

37 Halasi Andor: *Előszó.* In: *Pirkadása a magyar égnei. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról.* Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 19.

38 Kassák Lajos *tevékenységéről a proletárdiktatúrában.* In: *Visszaemlékezések 1919-ről.* Bp. 1989. 99. Halasi Andor csak Szini Gyula rendreutasító szavait említi. I. m. 19.

39 Kassák Lajos *tevékenységéről a proletárdiktatúrában.* In: *Visszaemlékezések 1919-ről.* Bp. 1989. 100. Ld. még: Kassák Lajos: *Magyar irodalom 1920 - Szabó Dezső.* In: Kassák Lajos: *Csavargók, alkotók.* Bp. 1975. 183. Tegyük hozzá, hogy volt még egy író, aki nyíltan szembeszállt a diktatúrával: Szász Zoltán. Ő jó másfél hónappal később, július 7-én az újságírók Otthon körében követelte a betiltott polgári lapok újbóli megjelenítését. Vö. Szász Zoltán: III. emelet 12. *Emlékeim a bolsevista és Markó-utcai fogházból.* Bp. 1927. 9. skk.

40 Lendvai István: *Néhány adat az irodalmi patkányládához.* In: *A harmadik Magyarország. Jólátok és tanulságok.* Bp. 1921. 136.

- 41 Szöcs Zoltán: *Szabó Dezső életének áttekintő kronológiája*. Hunnia, 1991. március 25. 49. Meg kell jegyezni, hogy Lukács nem bort ivott és vizet prédikált: ő maga is a frontra ment. Ellenben a pár éve még militarista, majd pacifista Balázs Béla, aki 1919-ben szintén a frontra akarta küldeni az írókat, katonai egyenruhában, revolverrel a derékszíján a Centrál kávéházban üldögélt. Vö. Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Bp. 1983. II. 599.
- 42 *Nyugat*, 1919. április 1. 454. A dolog pikantériája az, hogy Szabó Dezső bekerült ha nem is a Direktóriumba, de a Választmányba.
- 43 Fülep: *Egybegyűjtött írások III*. Bp. 1998. 148.
- 44 *Fülep Lajos levelezése I*. Bp. 1990. 400.
- 45 Babits Mihály: *Az egyetlen verseskönyv*. *Nyugat*, 1919. november. 14-15. sz. 1000. Roppant érdekes, hogy Babits Németh László később elhíresült kategóriáját előlegezi itt meg, sőt egyértelműen olyan értelemben használja, mint éppen húsz évvel később az akkor már megtagadott író-barát.
- 46 Babits pályáján azonban ez csak rövid kitérő volt, 1921-ben már újra a l'art pour l'art irodalom mellett tette le a voksát. Vö. *Írók a magyar irodalom földadatairól*. Babits Mihály a l'art pour l'art mellett. *Virradat*, 1921. november 13. In: Babits Mihály: *"Itt a halk és komoly beszéd ideje" Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*. Celldömölk, 1997. 86-87.
- 47 *Négy író nyilatkozata Kosztolányi és Szabó Dezső vitájáról*. *Az Est*, 1920. november 7. In: Babits Mihály: *"Itt a halk és komoly beszéd ideje" Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*. Celldömölk, 1977. 56.
- 48 Fülep: *Egybegyűjtött írások III*. Bp. 1998. 148.
- 49 *Írók, akik nem beszélnek egymásról*. Németh László *Szabó Dezsőről*. In: *"A szellem: rendező nyugtalanság" Beszélgetések Németh Lászlóval*. Argumentum Kiadó. Bp. 1992. 58.
- 50 Dr. Váry Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. Szeged, 1993. 162-171. Borsányi György Váryval ellentétben nem közöl névsort, de szerinte a "Népbiztosok Tanácsa 55 tagjából 33 tekinthető zsidónak." Vö. Borsányi György: *Zsidók a munkásmozgalomban*. *Világosság*, 1992/2. 148.
- 51 Györi Szabó Róbert: *A kommunista párt és a zsidóság*. Windsor Kiadó. 1997. 33.
- 52 Igen érdekes Vészi József idevágó véleménye: "...Magyarországot - nem a zsidók, - de zsidók tették tönkre! Ötszáz zsidó... Én mondom ezt, aki magam is zsidó vagyok." Vö. Tormay Cecile művei VI. *Bújdosó könyv*. I. 300.
- 53 Fülep Lajos: *A könyv nagy művésze*. In: *Művészet és világnézet*. Bp. 1976. 82.
- 54 Nagy Péter: *Szabó Dezső*. Bp. 1979. 240. Szöcs Zoltán szerint a proletárditatóra bukásának híre Sümegen érte, ahonnan azonnal Pestre indult. Vö. Szöcs Zoltán: *Szabó Dezső életének áttekintő kronológiája*. Hunnia, 1991. március 25. 49.
- 55 Fehéri Armand: *A vesztegető forradalom. Politikusok, írók és hírlapírók az országpusztítók zsoldjában*. Kertész József könyvnyomdája, Budapest. Cenzurat: Moldovan. É. n. 126
- 56 *Szabó Dezső az "egész ember"*. - *Ezreket kapott a vörösöktől*. *Pesti Élet*, 1920. szeptember 21. 2.
- 57 *Szabó Dezső vallomása*. Gondolat, 1920. április 1. 5.
- 58 Szabó Dezső: *Levél az ifjúsághoz*. *Élet és Irodalom*, 1923. április 25. I. évf. 2. sz. 41.
- 59 Vö. Baranya Megyei Levéltár. A Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Rektori Hivatalának Iratai: 649/1931/32. In: 873/1931/32. sz. iratsomó. Kivonat a m. kir. Erzsébet tudományegyetem Tanácsának 1931. évi január hó 28.-án tartott V. rendes üléséről felvett jegyzőkönyvből. 6. l.
- 60 Sőt, monográfiájának második kiadásában - amely kilenc évvel Fülep Szabó Dezső karhatalmista múltját "leleplező" cikke után jelent meg - sem módosította álláspontját. Jóllehet nehéz elképzelni, hogy ne ismerte volna Fülep egyébként nagy visszhangot keltő cikkét.
- 61 *Szabó Dezső szeretetteljes pogromot hirdet*. *Pesti Élet*, 1919. szeptember 13. 3.
- 62 *A gyilkos*. *Egyenlőség*, 1921. február 5. 2.
- 63 Közbevetőleg jegyzem meg, hogy Fülepnek Kner Imréről szóló emlékezése, benne a Szabó Dezsőre vonatkozó nem éppen hízelgő mondatokkal elkeseredett dühöt és gyűlölködést váltott ki az író rajongó híveiből. Egy Ludas Mátvás aláírású, névtelenségbe rejtőző személy gyalázkodó levélben támadta Fülepet. MTAKK Ms 4591/256.
- 64 *Nyilatkozat*. *Nemzeti Újság*, 1919. október 19. 6. A felsoroltak közül többen hamarosan szakítottak a szövetséggel.

- 65 Szabó Dezsőről később sem volt jobb véleménnyel. 1962-ben panaszkodott tanítványainak, hogy " - Ez is jellemző erre az országra, hogy itt nagy hatása tudott lenni olyanoknak, mint Szabó Dezső és Karácsony Sándor. Még ma is vannak híveik." Egyoldalú megállapítás, hiszen Karácsony Sándort nemcsak íróként kell megítélnünk, hanem például az ifjúság, a cserkészek vezetőjeként is. Éppen ez magyarázza, hogy például Kodály és Bartók, két minden vitán fölült tiszta és kemény ember, becsülte Karácsony Sándort. És Szabó Dezsőt is!
- 66 Vö. *Szellemtörténet*. In: *Művészet és világnézet*. Bp. 1976. 325-326.
- 67 Fülep: *Egybegyűjtött írások III*. Bp. 1998. 95.
- 68 G. A . Pisanov : Poezdka v Āsniu Polāni 1883. augusztus 24-25-i feljegyzés. In.: L. N. Tolstoj: *Sobranic sočinenij*. ILLK Moskva CD-változat.
- 69 *Szláv veszedelem és olasz barátság*. In: Fülep: *Egybegyűjtött írások II*. Bp. 1995. 164.
- 70 Szabó Dezső: *A falu Budapest*. In: *Az egész látóhatár*. Püski. Bp. 1991. I. 207.
- 71 Fülep: *Egybegyűjtött írások II*. Bp. 1995. 344.
- 72 Ezek a szavak bizonyítják, hogy Szabó Dezső nemcsak a Tanácsköztársaság alatti közéleti szereplésével hívta fel magára Fülep figyelmét, hanem szépírói teljesítményével is. Fülep a regényt beharangozó hírről is tudott. Némileg rosszállóan szóvá is tette, hogy a "regény megjelenését megelőző hír kevésbé volt szemérmes". Fülep feltehetően Szabó Dezső következő kijelentésére célt: "mert van fiatalság s az igazság új szomjazói jönnek a vén elfásultak után, erős a hitem: megölhetetlen könyvet írtam". Vö. *Vörös Lobogó*, 1919. 11. szám. 8.
- 73 Fülep: *Egybegyűjtött írások III*. Bp. 1998. 96.
- 74 Móricz Zsigmond: *A fáklya*. In: Fülep: *Egybegyűjtött írások III*. Bp. 1998. 67.
- 75 Szabó Dezső: *A jövő felé*. In: *Ifjak Szava*. 1919. november 16. 3-4.
- 76 Fülep Lajos: *Két új író*. In: Fülep: *Egybegyűjtött írások III*. Bp. 1998. 79.
- 77 Móricz *A fáklyájában* éppen ellenkezőleg, a "válogatatlan szavakat", azaz a durvaságot, nyersséget kifogásolta. Vö. Fülep: *Egybegyűjtött írások III*. 67.
- 78 Kosztolányi Dezső: *Szabó Dezső*. In: K. D.: *Egy ég alatt*. Bp. 1977. 280-285. Eredeti címe: *Levél egy regényhamisítványról*. *Új Nemzedék*, 1920. november 3. A Kommün bukása után a jelesebb nyugatos írók közül csak Kosztolányi szegődött Szabó Dezső táborába, de az örökösen civakodó Szabó Dezső hibájából hamarosan összerúgták a patkót. Kosztolányi ezzel a cikkével állt nemes bosszút rajta.
- 79 Fülep Lajos: *Móricz Zsigmond: A fáklya*. In: Fülep: *Egybegyűjtött írások III*. Bp. 1998. 66.